शोधनिर्देशक
प्रा. राजेन्द्र सुवेदी

होमनाथ सुवेदीको उपन्यासकारिता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र
सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको
स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको
प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
गोरखनाथ सुवेदी
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौँ
२०६५

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर, काठमाडौं

मिति : २०६५/०१/२९

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागका छात्र **श्री गोरखनाथ सुवेदी**ले स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पार्नुभएको **होमनाथ सुवेदीको उपन्यासकारिता** शीर्षकको शोधपत्र सोही प्रयोजनका लागि स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति	**हस्ताक्षर**
(१) प्रा. राजेन्द्र सुवेदी	
(विभागीय प्रमुख तथा शोधनिर्देशक)	....
(२) डा. जयराज पन्त	
(बाह्य परीक्षक)	....

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय नेपाली केन्द्रीय विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि विद्यार्थी श्री गोरखनाथ सुवेदीले **होमनाथ सुवेदीको उपन्यासकारिता** शीर्षकको शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । म उहाँको शोधकार्यप्रति सन्तुष्ट छु र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि विभागमा प्रस्तुत गर्न सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६५/०१/२२

....

(**प्रा. राजेन्द्र सुवेदी**)
विभागीय प्रमुख तथा शोधनिर्देशक
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रि. वि., कीर्तिपुर
काठमाडौँ ।

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र मैले त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपाली केन्द्रीय विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि आदरणीय गुरु तथा विभागीय प्रमुख प्रा. राजेन्द्र सुवेदी ज्यूको समुचित सुझाव र मार्गनिर्देशनमा तयार पारेको हुँ । अति व्यस्तताका बाबजुद पनि शोधकार्यलाई यस रूपमा ल्याइपुऱ्याउन प्रारम्भदेखि अन्त्यसम्म मार्गनिर्देशन गर्नु भएका श्रद्धेय गुरुप्रति म हार्दिक आभार तथा कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु ।

शोधकार्यलाई विभागीय स्वीकृति प्रदान गरी शोधकार्य गर्ने अवसर प्रदान गर्नुहुने तत्कालीन विभागीय प्रमुख प्रा.डा. दयाराम श्रेष्ठप्रति पनि कृतज्ञ छु । नेपाली भाषासाहित्यका विभिन्न सन्दर्भहरूमा शोधकार्य गर्ने अवसर दिँदै आएकोमा नेपाली केन्द्रीय विभागप्रति पनि आभारी छु । शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा सामग्रीसङ्कलनका लागि पुस्तक र पत्रिकाहरू उपलब्ध गराइदिने त्रिभुवन विश्वविद्यालय, केन्द्रीय पुस्तकालयलाई पनि यस अवसरमा बिर्सन सक्दिन । यसै क्रममा आवश्यक सूचना तथा सामग्री उपलब्ध गराई सहयोग गर्नुहुने उपन्यासकार होमनाथ सुवेदीप्रति पनि कृतज्ञ छु । यसरी नै अप्राप्य तथा नयाँ प्रकाशित पुस्तकहरू उपलब्ध गराइदिनु हुने गुहनाथ पौडेललाई पनि सम्झिरहन्छु । शोधकार्यको निम्ति विशेष सहयोग पुऱ्याउने प्रा. ठाकुरप्रसाद पराजुली, इतिहासकार चन्द्रप्रकाश बानियाँ, माधव शर्मा, शिवप्रसाद सत्याल 'पीठ', बालकृष्ण शर्मा र बुद्धिप्रसाद सुवदीलगायतका व्यक्तित्वहरू पनि यस सन्दर्भमा अविस्मरणीय हुनुहुन्छ । शोधपत्र तयार गर्न प्रेरित गर्दै समुचित वातावरण सिर्जना गर्ने मेरो परिवारजनप्रति म ऋणी छु । शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा छिटोछरितो रूपमा टङ्कण गरी सहयोग गर्नुहुने मित्र वीरेन्द्र नेपालप्रति विशेष आभारी छु ।

अन्त्यमा प्रस्तुत शोधपत्रलाई उचित मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर समक्ष पेस गर्दछु ।

शैक्षिकसत्र २०६२/६३

मिति २०६५/०१/२२

शोधार्थी

गोरखनाथ सुवेदी

नेपाली केन्द्रीय विभाग

२०६५

विषयसूची

पृष्ठ

पहिलो परिच्छेद : शोधपरिचय **१–६**

१.१ शोधपत्रको शीर्षक १

१.२ शोधपत्रको प्रयोजन १

१.३ समस्याकथन १

१.४ अध्ययनको औचित्य १

१.५ पूर्वकार्यको समीक्षा २

१.६ अध्ययनको औचित्य र उपयोगिता ५

१.७ अध्ययनको क्षेत्र र सीमा ५

१.८ सामग्री-सङ्कलनविधि ५

१.९ शोधविधि ५

१.१० शोधपत्रको रूपरेखा ५

दोस्रो परिच्छेद : उपन्यासको सिद्धान्त र इतिहास **६–२०**

२.१ उपन्यासको सङ्क्षिप्त परिचय ७

२.२ उपन्यासको विकास ७

२.३ पौरस्त्यमा ८

२.४ नेपाली उपन्यासको विकासक्रम ९

२.४.१ प्राथमिक काल १०

२.४.२ माध्यमिक काल ११

२.४.३ आधुनिक काल १२

२.४.३.१ आदर्शोन्मुख यथार्थवादी १३

२.४.३.२ स्वच्छन्दतावादी नेपाली उपन्यास १४

२.४.३.३ सामाजिक यथार्थवादी उपन्यास १४

२.४.३.४ आलोचनात्मक यथार्थवादी उपन्यास १५

२.४.३.५ मनोविश्लेषणात्मक उपन्यास १६

२.४.३.६ विसङ्गतिवादी उपन्यास १६

२.४.३.७ अस्तित्ववादी उपन्यास १७

२.४.३.८ समाजवादी यथार्थवादी उपन्यास १७

२.४.३.९ नवचेतनामूलक उपन्यास १८

तेस्रो परिच्छेद : होमनाथ सुवेदीको जीवनी र व्यक्तित्व **२१–३३**

३.१ होमनाथ सुवेदीको जीवनी २१

३.१.१ जन्म र पैत्रिकस्थिति २१

३.१.२ बाल्यकाल २१

३.१.३ शिक्षादीक्षा २२

३.१.४ वैवाहिक जीवन र सन्तान २३
३.१.५ पेसा २४
३.१.५.१ प्रज्ञाप्रतिष्ठानको सेवा २४
३.१.५.२ जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र र रेडियो शिक्षा शिक्षक तालिम केन्द्रको सेवा २४
३.१.५.३ अमेरिका प्रवेशपछिको जागिर २५
३.१.५.४ सङ्घ-सङ्गठनमा आबद्धता २५
३.१.५.५ विदेशयात्रा २७
३.१.५.६ पुरस्कार तथा सम्मान २७
३.१.५.७ लेखनको थालनी २८
३.१.५.८ लेखनमा प्रभाव र प्रेरणा २९
३.२ होमनाथ सुवेदीको व्यक्तित्व २९
३.२.१ पृष्ठभूमि २९
३.२.२ व्यक्तित्वका विविध रूप र होमनाथ सुवेदी ३०
३.२.२.१ सामाजिक व्यक्तित्व ३०
३.२.२.२ भाषिक एवम् शैक्षिक व्यक्तित्व ३१
३.२.२.३ साहित्यकार व्यक्तित्व ३१
३.२.२.४ लोकसाहित्यका अध्येता र सङ्कलक ३२
३.२.२.५ सम्पादक/पत्रकारिता ३३
३.२.२.६. अन्य ३३
चौथो परिच्छेद : औपन्यासिक प्रवृत्ति र चरण विभाजन ३४–४६
४.१ पृष्ठभूमि ३४
४.२ होमनाथ सुवेदीका औपन्यासिक प्रवृत्तिहरू ३४
४.२.१ सामाजिक यथार्थवादी ३४
४.२.२ विद्रोही चेतना ३५
४.२.३ आप्रवासी चेतना ३६
४.२.४ अस्तित्ववादी प्रवृत्ति ३८
४.२.५ नवचेतनावादी प्रवृत्ति ३९
४.३ होमनाथ सुवेदीका उपन्यासहरूको चरणविभाजन ४१
४.३.१ प्रथमचरण वि. सं. २०४३ देखि २०४५ सम्म ४२
४.३.२ दोस्रोचरण वि. सं. २०४६ देखि २०५३ सम्म ४३
४.३.३ तृतीयचरण वि. सं. २०५४ देखि २०६४ सम्म ४५
पाँचौं परिच्छेद : होमनाथ सुवेदीका औपन्यासिक कृतिहरूको अध्ययन ४७–११५
५.१ 'न्याउली' उपन्यासको अध्ययन ४७
५.१.१ कथावस्तु ४७
५.१.२ कथानक ४७
५.१.३ पात्र/चरित्र ५०
५.१.३ (क) न्याउली ५०
५.१.३ (ख) श्रीकृष्ण ५१
५.१.३ (ग) मन ५२
५.१.४ परिवेश ५३
५.१.५ भाषाशैली ५४

५.१.६ द्वन्द्व ५५
५.१.७ विचार ५६
५.१.८ कथोपकथन ५७
५.२ 'रत्ना' उपन्यासको अध्ययन ५८
५.२.१ कथानक ५८
५.२.२ पात्रविधान ६०
५.२.२ (क) रत्ना ६१
५.२.२ (ख) कर्ण ६२
५.२.२ (ग) सुनसरी ६३
५.२.२ (घ) सुन्दर ६४
५.२.३ परिवेश ६५
५.२.४ भाषाशैली ६५
५.२.५ द्वन्द्व ६६
५.२.६ विचार ६८
५.२.७ कथोपकथन ६८
५.३ 'त्रिमूर्ति' उपन्यासको अध्ययन ६९
५.३.१ पृष्ठभूमि ६९
५.३.२ कथानक ७०
५.३.३ चरित्र ७०
५.५.३ (क) गोपाल ७१
५.३.३ (ख) गुना, सन्तू ७१
५.३.३ (ग) कुसुमाकर खनाल ७१
५.३.४ परिवेश ७२
५.३.५ भाषाशैली ७२
५.३.६ द्वन्द्व ७३
५.३.७ विचार ७३
५.३.८ कथोपकथन ७४
५.४ 'नजर' उपन्यासको अध्ययन ७४
५.४.१ पृष्ठभूमि ७४
५.४.२ कथावस्तु ७५
५.४.३ चरित्र ७५
५.४.३ (क) 'म' (नायक) ७६
५.४.४ परिवेश ७६
५.४.५ भाषाशैली ७७
५.४.६ द्वन्द्व ७७
५.४.७ विचार ७८
५.४.८ कथोपकथन ७९
५.५ 'वीणा' उपन्यासको अध्ययन ७९
५.५.१ विषयवस्तु ८०
५.५.२ कथानक ८०
५.५.३ चरित्रचित्रण ८१
५.५.३ (क) वीणा ८१
५.५.३ (ख) कुकुर ८२

	५.५.४ परिवेश	८३
	५.५.५ भाषाशैली	८३
	५.५.६ द्वन्द्व	८४
	५.५.७ विचार	८५
	५.५.८ कथोपकथन	८५
५.६	'च्यौराली' उपन्यासको अध्ययन	८६
	५.६.१ विषयवस्तु	८६
	५.६.२ कथानक	८७
	५.६.३ पात्र/चरित्रचित्रण	८८
	५.६.३ (क) 'म' (लेखक/नायक)	८८
	५.६.३ (ख) मीना (मिनू)	८९
	५.६.४ परिवेश	९०
	५.६.५ भाषाशैली	९१
	५.६.६ द्वन्द्व	९१
	५.६.७ विचार	९२
	५.६.८ कथोपकथन	९३
५.७	'अङ्कुर' उपन्यासको अध्ययन	९४
	५.७.१ कथावस्तु	९४
	५.७.२ कथानक	९४
	५.७.३ पात्र/चरित्रविन्यास	९५
	५.७.३ (क) कैलास	९६
	५.७.३ (ख) जीवन	९७
	५.७.३ (ग) विजय	९७
	५.७.३ (घ) रूपा	९७
	५.७.३ (ङ) इन्द्रादेवी	९८
	५.७.४ परिवेश	९८
	५.७.५ भाषाशैली	९९
	५.७.६ द्वन्द्व	९९
	५.७.७ विचार	१००
	५.७.८ कथोपकथन	१०१
५.८	'यमपुरीको महल' उपन्यासको अध्ययन	१०१
	५.८.१ शीर्षक	१०२
	५.८.२ विषयवस्तु	१०२
	५.८.३ संरचना	१०३
	५.८.४ कथानक	१०३
	५.८.५ पात्र/चरित्रचित्रण	१०५
	५.८.५ (क) प्रेम	१०६
	५.८.५ (ख) हीरा	१०७
	५.८.५ (ग) भरत	१०८
	५.८.६ परिवेश	१०९
	५.८.७ भाषाशैली	१११
	५.८.८ द्वन्द्व	११२
	५.८.९ उद्देश्य	११४

५.८.१० कथोपकथन ११५
५.८.११ दृष्टिबिन्दु ११५
छैटौँ परिच्छेद : नेपाली उपन्यासको विकासमा होमनाथ सुवेदीको योगदान ११६–११९
सातौँ परिच्छेद : उपसंहार तथा निष्कर्ष १२०–१२७
७.१ उपसंहार १२०
७.२ निष्कर्ष १२६

सङ्क्षेपीकृत शब्द तथा चिन्हसूची

सङ्क्षिप्त रूप	–	पूर्ण रूप
अनेअस	–	अखिल नेपाली अमेरिकी समाज
अनेस	–	अमेरिकी नेपाली समाज
अनेसास	–	अन्तर्राष्ट्रिय नेपाली साहित्य समाज
अप्र.	–	अप्रकाशित
आई. ए.	–	इन्टरमिडिएट अफ आर्टस्
ई. सं.	–	ईस्वी संवत्
एम्. ए.	–	मास्टर अफ आर्टस्
ए. व.	–	एकवचन
ए. एन्. ए.	–	द एसोसिएसन अफ नेपलिज इन द अमेरिका
एन्. एस्. एस्.	–	अमेरिका नेपाली सोसाइटी
एन्. आर्. एन्. ए.	–	नन् रेसिडेन्सियल नेपलिज एसोसिएसन
क्र. सं.	–	क्रम सङ्ख्या
गा.वि. स.	–	गाउँ विकास समिति
गो. प.	–	गोरखापत्र
चौ. सं.	–	चौथो संस्करण
छै. सं.	–	छैटौं संस्करण
जि. मु.	–	जिम्मावाल मुखिया
डा.	–	डाक्टर
ते. सं.	–	तेस्रो संस्करण
त्रि. वि.	–	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
त्रै.	–	त्रैमासिक
दो. सं.	–	दोस्रो संस्करण
ने.रा. प्र. प्र.	–	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
पृ.	–	पृष्ठ
प्र.	–	प्रकाशन
प्रा.डा.	–	प्राध्यापक डाक्टर
प्रा. लि.	–	प्राइवेट लिमिटेड
मा.	–	मासिक
वि. सं.	–	विक्रम संवत्
स्व.	–	स्वर्गीय
सम्पा.	–	सम्पादन/सम्पादक
साप्ता.	–	साप्ताहिक
सा. प्र.	–	साझा प्रकाशन
...	–	केही अंश छोडिएको
( )	–	विकल्पबोधक
‘ ’	–	शीर्षकबोधक